

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
MACIEJ SZPUNAR
της 26ης Ιουνίου 2019¹

Υπόθεση C-396/18

Gennaro Cafaro
κατά
DQ

[αίτηση του Corte suprema di cassazione
(Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Ιταλία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Κάτοχοι πτυχίου χειριστή αεροσκαφών οι οποίοι έχουν συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας τους – Εταιρία ασκούσα δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας – Απαγόρευση διακρίσεων λόγω ηλικίας – Πεδίο εφαρμογής του κανονισμού (ΕΕ) 1178/2011 – Οδηγία 2000/78/ΕΚ»

I. Εισαγωγή

1. Η αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας έχει αποτελέσει αντικείμενο πλούσιας νομολογίας, στην οποία το Δικαστήριο κλήθηκε, μεταξύ άλλων, να εξετάσει, υπό το πρίσμα της αρχής αυτής, τη δυνατότητα κράτους μέλους να απαγορεύσει την άσκηση του επαγγέλματος του χειριστή αεροσκαφών σε πρόσωπα τα οποία έχουν συμπληρώσει ορισμένη ηλικία².

2. Το ζήτημα ανακύπτει εκ νέου με τα υπό κρίση προδικαστικά ερωτήματα, υπό τις ιδιαίτερες περιστάσεις της υπόθεσης της κύριας δίκης. Ειδικότερα, το Δικαστήριο θα πρέπει να καθορίσει αν η φύση των δραστηριοτήτων που ασκεί εταιρία η οποία απασχολεί χειριστές αεροσκαφών, ήτοι δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας, μπορεί να ασκεί επιρροή στον τρόπο εκτίμησης της απαγόρευσης άσκησης του επαγγέλματος αυτού που ισχύει για χειριστές που έχουν συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας τους.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

² Αποφάσεις της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573), και της 5ης Ιουλίου 2017, Fries (C-190/16, EU:C:2017:513).

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Το δίκαιο της Ένωσης

1. Ο κανονισμός (ΕΚ) 216/2008

3. Το άρθρο 1, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 216/2008³ έχει ως εξής:

«Ο παρών κανονισμός εφαρμόζεται:

[...]

β) στο προσωπικό και τους φορείς που ενέχονται στη λειτουργία αεροσκαφών.

[...]»

4. Όπως προκύπτει από το άρθρο 2, παράγραφος 1, του κανονισμού αυτού, «[ο] κύριος στόχος του παρόντος κανονισμού είναι η εγκαθίδρυση και διατήρηση υψηλού και ομοιόμορφου επιπέδου ασφαλείας της πολιτικής αεροπορίας στην Ευρώπη».

5. Το άρθρο 7, παράγραφος 2, του εν λόγω κανονισμού προβλέπει τα εξής:

«Εκτός από την περίπτωση που τελεί υπό εκπαίδευση, ένα πρόσωπο επιτρέπεται να ενεργεί ως χειριστής μόνον εφόσον διαθέτει άδεια και ιατρικό πιστοποιητικό για τη συγκεκριμένη δραστηριότητα.

[...]»

2. Ο κανονισμός (ΕΕ) 1178/2011

6. Το άρθρο 1 του κανονισμού (ΕΕ) 1178/2011⁴ ορίζει τα εξής:

«Ο παρών κανονισμός ορίζει λεπτομερείς κανόνες για:

1) διάφορα επίπεδα ικανοτήτων για τα πτυχία χειριστών, τους όρους έκδοσης, διατήρησης, τροποποίησης, περιορισμού, αναστολής ή ανάκλησης πτυχίου, τα προνόμια και τις υποχρεώσεις των κατόχων των πτυχίων, τις προϋποθέσεις μετατροπής των υφιστάμενων εθνικών πτυχίων χειριστών και των εθνικών πτυχίων ιπτάμενων μηχανικών σε πτυχία χειριστών, καθώς και τους όρους αποδοχής των πτυχίων τρίτων χωρών·

[...]»

3 Κανονισμός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 20ής Φεβρουαρίου 2008, για τη θέσπιση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας και για την ίδρυση Ευρωπαϊκού Οργανισμού Ασφαλείας της Αεροπορίας, καθώς και για την κατάργηση της οδηγίας 91/670/ΕΟΚ του Συμβουλίου, του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 1592/2002 και της οδηγίας 2004/36/ΕΚ (ΕΕ 2008, L 79, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΚ) 1108/2009 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 21ης Οκτωβρίου 2009 (ΕΕ 2009, L 309, σ. 51) (στο εξής: κανονισμός 216/2008).

4 Κανονισμός της Επιτροπής, της 3ης Νοεμβρίου 2011, για τον καθορισμό τεχνικών απαιτήσεων και διοικητικών διαδικασιών όσον αφορά το ιπτάμενο προσωπικό πολιτικής αεροπορίας δυνάμει του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 216/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου (ΕΕ 2011, L 311, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 290/2012 της Επιτροπής, της 30ής Μαρτίου 2012 (ΕΕ 2012, L 100, σ. 1) (στο εξής: κανονισμός 1178/2011).

7. Το άρθρο 2 του κανονισμού 1178/2011 ορίζει τα εξής:

«Για τους σκοπούς του παρόντος κανονισμού νοούνται ως:

1) “Μέρος πτυχίου πληρώματος πτήσης (FCL)”: το πτυχίο πληρώματος πτήσης που πληροί τις απαιτήσεις του παραρτήματος I·

[...]».

8. Δυνάμει του άρθρου 12 του κανονισμού 1178/2011, με τίτλο «Εναρξη ισχύος και εφαρμογή»:

«1. Ο παρών κανονισμός αρχίζει να ισχύει την εικοστή ημέρα από τη δημοσίευσή του στην Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Τίθεται σε εφαρμογή από τις 8 Απριλίου 2012.

1β. Κατά παρέκκλιση από την παράγραφο 1, τα κράτη μέλη μπορεί να επιλέξουν να μην εφαρμόσουν τις διατάξεις των παραρτημάτων I έως IV έως τις 8 Απριλίου 2013.

[...]»

9. Το σημείο FCL.065 του παραρτήματος I του κανονισμού 1178/2011, με τίτλο «Περικοπή δικαιωμάτων κατόχων πτυχίων ηλικίας 60 ετών ή άνω σε εμπορικές αερομεταφορές», ορίζει τα εξής:

«α) Ηλικία 60–64 ετών. Αεροπλάνα και ελικόπτερα. Ο κάτοχος πτυχίου χειριστή που έχει συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας του δεν ενεργεί ως χειριστής αεροσκάφους που ενέχεται σε εμπορικές αερομεταφορές, παρά μόνο:

1) ως μέλος πληρώματος πολλών χειριστών· και

2) εάν είναι ο μόνος χειριστής στο πλήρωμα πτήσης που έχει συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας του.

β) Ηλικία 65 ετών. Ο κάτοχος πτυχίου χειριστή που έχει συμπληρώσει το 65ο έτος της ηλικίας τους δεν ενεργεί ως χειριστής αεροσκάφους που ενέχεται σε εμπορικές αερομεταφορές.»

3. Η οδηγία 2000/78/EK

10. Κατά το άρθρο 1, η οδηγία 2000/78/EK⁵ έχει ως σκοπό τη «θέσπιση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων λόγω θρησκείας ή πεποιθήσεων, ειδικών αναγκών, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα κράτη μέλη».

11. Το άρθρο 2 της οδηγίας 2000/78, το οποίο επιγράφεται «Η έννοια των διακρίσεων», προβλέπει τα εξής:

«1. Για τους σκοπούς της παρούσας οδηγίας, η αρχή της ίσης μεταχείρισης σημαίνει την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1.

⁵ Οδηγία του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία (ΕΕ 2000, L 303, σ. 16).

2. Για τους σκοπούς της παραγράφου 1:

α) συντρέχει άμεση διάκριση όταν, για έναν από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο,

[...]

5. Η παρούσα οδηγία δεν θίγει τα μέτρα που προβλέπει ο εθνικός νόμος και τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι αναγκαία για την ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων.»

12. Το άρθρο 3 της οδηγίας 2000/78, με τίτλο «Πεδίο εφαρμογής», προβλέπει στην παράγραφο 4 τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέψουν ότι η παρούσα οδηγία δεν εφαρμόζεται στις ένοπλες δυνάμεις, στο βαθμό που αφορά τις διαφορές μεταχείρισης λόγω ειδικής ανάγκης ή ηλικίας.»

13. Το άρθρο 4 της οδηγίας 2000/78, το οποίο επιγράφεται «Επαγγελματικές απαιτήσεις», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Κατά παρέκκλιση του άρθρου 2 παράγραφοι 1 και 2, τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέπουν ότι η διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται σε ένα από τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 1, δεν συνιστά διάκριση όταν, λόγω της φύσης των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου διεξάγονται αυτές, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, εφόσον ο στόχος είναι θεμιτός και η προϋπόθεση είναι ανάλογη.»

14. Το άρθρο 6 της οδηγίας 2000/78, με τίτλο «Δικαιολογημένη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας», ορίζει στην παράγραφο 1 τα εξής:

«Κατά παρέκκλιση εκ του άρθρου 2 παράγραφος 2, τα κράτη μέλη δύνανται να προβλέπουν ότι η λόγω ηλικίας διαφορετική μεταχείριση δεν συνιστά διάκριση εφόσον δικαιολογείται στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου αντικειμενικά και λογικά από έναν θεμιτό στόχο, ιδίως δε από θεμιτούς στόχους της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της επαγγελματικής κατάρτισης, και εφόσον τα μέσα επίτευξης του στόχου αυτού είναι πρόσφορα και αναγκαία.

[...]

B. Το ιταλικό δίκαιο

15. Κατά το αιτούν δικαστήριο, η DQ, εταιρία αεροπορικών μεταφορών η οποία ασκεί δραστηριότητα κάλυψης των μυστικών υπηρεσιών⁶, είναι εταιρία συσταθείσα βάσει του άρθρου 25 του legge n. 124/2007 – Sistema di informazione per la sicurezza della repubblica e nuova disciplina del segreto (νόμου 124/2007 περί του συστήματος πληροφοριών για την ασφάλεια της Δημοκρατίας και της νέας ρύθμισης σχετικά με τη διαβάθμιση των απόρρητων δεδομένων), της 3ης Αυγούστου 2007 (GURI αριθ. 187, της 13ης Αυγούστου 2007), η οποία ασκεί «διαβαθμισμένη» δραστηριότητα, ήτοι μη κερδοσκοπική δραστηριότητα κάλυψης των μυστικών υπηρεσιών.

⁶ Εντούτοις, από τις γραπτές παρατηρήσεις των μετεχόντων στη διαδικασία και εκείνες που διατυπώθηκαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι η DQ δεν ασκεί κατ' αποκλειστικότητα αυτή τη δραστηριότητα κάλυψης των μυστικών υπηρεσιών.

16. Το άρθρο 744, τέταρτο εδάφιο, του Codice della Navigazione (κώδικα ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας) εξομοιώνει με κρατικά αεροσκάφη τα αεροσκάφη που χρησιμοποιούν δημόσιοι ή ιδιωτικοί φορείς οι οποίοι ασκούν δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας.

17. Το άρθρο 748, πρώτο εδάφιο, του κώδικα ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας προβλέπει ότι οι διατάξεις του δεν εφαρμόζονται στα αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται για δραστηριότητες προστασίας της εθνικής ασφάλειας.

18. Το άρθρο 748, τρίτο εδάφιο, του κώδικα ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας ορίζει ότι η επιτέλεση πτητικών λειτουργιών από αεροσκάφη που εξομοιώνονται με κρατικά αεροσκάφη πραγματοποιείται προς διασφάλιση κατάλληλου επιπέδου ασφάλειας, το οποίο προσδιορίζεται σύμφωνα με το ειδικό κανονιστικό πλαίσιο που θεσπίζεται από τις αρμόδιες διοικήσεις του κράτους.

19. Η decreto del Presidente del Consiglio dei Ministri (απόφαση του Προέδρου του Υπουργικού Συμβουλίου περί κανονισμού σχετικά με τα όρια απασχόλησης του ιπτάμενου προσωπικού της DQ), της 9ης Σεπτεμβρίου 2008 (στο εξής: DPCM), εκδόθηκε βάσει του άρθρου 748, τρίτο εδάφιο, του κώδικα ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας.

20. Η διάταξη PCM-OPS 1.1136 του DPCM, με τίτλο «Ανώτατο όριο ηλικίας», ορίζει τα εξής:

«Λαμβανομένων υπόψη των σκοπών που αναφέρονται στα προηγούμενα άρθρα, ορίζεται ότι οι χειριστές της [DQ] μπορούν να ασκούν επαγγελματική δραστηριότητα μέχρι και όχι πέραν της συμπλήρωσης του 60ού έτους της ηλικίας τους.»

III. Τα πραγματικά περιστατικά της υπόθεσης της κύριας δίκης, τα προδικαστικά ερωτήματα και η διαδικασία ενώπιον του Δικαστηρίου

21. Στις 19 Ιανουαρίου 2012, η DQ ενημέρωσε τον Gennaro Cafaro, υπάλληλο της εταιρίας, χειριστή αεροσκαφών, ότι η σύμβαση εργασίας του επρόκειτο να λυθεί στις 19 Σεπτεμβρίου 2012, καθόσον θα συμπλήρωνε το 60ό έτος της ηλικίας του.

22. Ο G. Cafaro προσέβαλε τη νομιμότητα της απόλυσής του ενώπιον του Tribunale di Roma (πρωτοδικείου Ρώμης, Ιταλία), το οποίο απέρριψε την αγωγή. Το Corte d'appello di Roma (εφετείο Ρώμης, Ιταλία) επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση με απόφαση της 19ης Φεβρουαρίου 2016.

23. Ο G. Cafaro άσκησε αναίρεση ενώπιον του Corte suprema di cassazione (Ανωτάτου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Ιταλία), ήτοι του αιτούντος δικαστηρίου.

24. Το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι τα αεροσκάφη της DQ εξομοιώνονται, δυνάμει των διατάξεων του εθνικού δικαίου, με κρατικά αεροσκάφη. Υπό την ιδιότητα αυτή, επιτελούν πτητικές λειτουργίες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας, οι οποίες πρέπει να διασφαλίζουν κατάλληλο επίπεδο ασφάλειας το οποίο καθορίζεται σύμφωνα με το ειδικό κανονιστικό πλαίσιο, περιλαμβανομένου, μεταξύ άλλων, του DPCM. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο διευκρινίζει ότι οι διατάξεις του DPCM προβλέπουν ότι οι χειριστές της DQ δεν δικαιούνται να ασκούν τη δραστηριότητά τους πέραν της συμπλήρωσης του 60ού έτους της ηλικίας τους.

25. Πάντως, το αιτούν δικαστήριο παρατηρεί ότι το παράρτημα I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011 επιτρέπει στους χειριστές αεροσκαφών που ενέχονται στις εμπορικές αερομεταφορές να συνεχίσουν να ασκούν τη δραστηριότητά τους μετά τη συμπλήρωση του 60ού έτους της ηλικίας τους, υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο υπογραμμίζει ότι η διάταξη αυτή απαγορεύει στους εν λόγω χειριστές να ασκούν τη δραστηριότητά τους μόνον όταν συμπληρώσουν το 60ο έτος της ηλικίας τους.

26. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το παράρτημα I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011, το οποίο εφαρμόζεται ρητώς στις εμπορικές αερομεταφορές, μπορεί εντούτοις να θεωρηθεί γενικός κανόνας όσον αφορά την ηλικία των χειριστών. Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες ως προς το αν αντιβαίνει στη διάταξη αυτή εθνική κανονιστική ρύθμιση η οποία προβλέπει, για τους χειριστές αεροσκαφών που απασχολούνται σε δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας, την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας του χειριστή όταν αυτός συμπληρώνει το 60ό έτος της ηλικίας του.

27. Επικουρικώς, το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το ειδικό κανονιστικό πλαίσιο που προβλέπει την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας των χειριστών με τη συμπλήρωση του 60ού έτους της ηλικίας τους συνάδει προς την οδηγία 2000/78 και την προβλεπόμενη σε αυτήν αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, καθώς και προς το άρθρο 21, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης).

28. Υπό τις συνθήκες αυτές, το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) αποφάσισε, με απόφαση η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 15 Ιουνίου 2018, να αναστείλει την ενώπιόν του διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

«1) Πρέπει να θεωρηθεί ότι η εθνική ρύθμιση που περιέχεται στον [DPCM], η οποία, κατ' εφαρμογήν του άρθρου 748, τρίτο εδάφιο, του ιταλικού κώδικα ναυσιπλοΐας και αεροπλοΐας, περιλαμβάνει κανονισμό σχετικά με τα όρια απασχόλησης του ιπτάμενου προσωπικού της [DQ], και ειδικότερα προβλέπει την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας με τη συμπλήρωση του 60ού έτους ηλικίας, αντιβαίνει στον κανονισμό 1178/2011 κατά το μέρος που αυτός καθορίζει στο 65ο έτος της ηλικίας το όριο για την απασχόληση των χειριστών αεροσκαφών στις εμπορικές αερομεταφορές, και, μπορεί ο εν λόγω κανονισμός, σε περίπτωση που δεν πρέπει να εφαρμοστεί η ειδική εθνική ρύθμιση, να εφαρμοστεί εν προκειμένω;

2) Επικουρικώς, αν ο κανονισμός [1178/2011] δεν έχει εφαρμογή *ratione materiae* στις περιστάσεις της συγκεκριμένης υποθέσεως, αντιβαίνει η εθνική αυτή ρύθμιση στην προβλεπόμενη από την οδηγία 2000/78 και από [το άρθρο 21, παράγραφος 1, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης] αρχή της απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας, την οποία η [οδηγία αυτή] εκφράζει συγκεκριμένα;»

29. Γραπτές παρατηρήσεις κατέθεσαν ο αναιρεσείων της κύριας δίκης και η DQ, η Ιταλική και η Πολωνική Κυβέρνηση, καθώς και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή.

30. Κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση που διεξήχθη στις 11 Απριλίου 2019, προφορικές παρατηρήσεις υποβλήθηκαν από τον αναιρεσείοντα της κύριας δίκης, την DQ, την Ιταλική Κυβέρνηση καθώς και την Επιτροπή.

IV. Ανάλυση

A. Επί του πρώτου προδικαστικού ερωτήματος

31. Με το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το παράρτημα I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011 έχει την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτό εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη της κύριας δίκης, η οποία προβλέπει την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας των χειριστών τους οποίους απασχολεί εταιρία εκμεταλλεύομενη αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται για δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας του κράτους μέλους, όταν αυτοί συμπληρώνουν το 60ό έτος της ηλικίας τους.

32. Πρέπει να διευκρινίσω, εξαρχής, ότι, κατά την άποψή μου, η διάταξη αυτή δεν τυγχάνει εφαρμογής στην υπόθεση της κύριας δίκης, όπως θα καταδείξω στη συνέχεια.

1. Μη εφαρμογή *ratione temporis* του παραρτήματος I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011

33. Επισημαίνω ότι η DQ, η Ιταλική Κυβέρνηση και η Επιτροπή υποστηρίζουν, κυρίως, ότι το παράρτημα I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011 δεν τυγχάνει εφαρμογής *ratione temporis* στην περίπτωση της κύριας δίκης.

34. Αντιθέτως, όπως προκύπτει από την απόφαση περί παραπομπής, το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο) εκτιμά ότι η δυνατότητα εφαρμογής *ratione temporis* στην υπόθεση της κύριας δίκης του παραρτήματος I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011 δεν μπορεί να αποκλειστεί στο μέτρο που η διάταξη αυτή δεν περιλαμβάνεται στις διατάξεις των οποίων την εφαρμογή τα κράτη μέλη έχουν τη δυνατότητα να αναβάλουν.

35. Υπενθυμίζω ότι, στο πλαίσιο της προβλεπόμενης από το άρθρο 267 ΣΛΕΕ διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στον εθνικό δικαστή χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, προκειμένου να δοθεί απάντηση στα υποβληθέντα ερωτήματα, πρέπει να ληφθούν υπόψη όλες οι διατάξεις της Συνθήκης και του παράγωγου δικαίου που ενδέχεται να σχετίζονται με το πρόβλημα που έχει τεθεί⁷. Ομοίως, για να δώσει χρήσιμη απάντηση σε δικαστήριο που έχει υποβάλει προδικαστικό ερώτημα, το Δικαστήριο ενδέχεται να πρέπει να λάβει υπόψη κανόνες του δικαίου της Ένωσης τους οποίους το εθνικό δικαστήριο δεν μνημόνευσε στην απόφαση περί παραπομπής⁸.

36. Ασφαλώς, το αιτούν δικαστήριο δεν εντόπισε διάταξη του κανονισμού 1178/2011 η οποία επιτρέπει την αναβολή της εφαρμογής του παραρτήματος I, σημείο FCL.065. Εντούτοις, επιβάλλεται η διαπίστωση ότι το άρθρο 12, παράγραφος 1β, του κανονισμού προβλέπει ρητώς τη δυνατότητα αυτή, δεδομένου ότι βάσει του εν λόγω άρθρου τα κράτη μέλη δύνανται να επιλέξουν να μην εφαρμόσουν τις διατάξεις του παραρτήματος I, στο οποίο περιλαμβάνεται το σημείο FCL.065, έως τις 8 Απριλίου 2013.

37. Συναφώς, τόσο από τις γραπτές παρατηρήσεις της Επιτροπής και της Ιταλικής Κυβέρνησης όσο και από εκείνες που διατύπωσε η Ιταλική Κυβέρνηση κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι η Ιταλική Δημοκρατία έκανε χρήση της παρεχόμενης από το άρθρο 12, παράγραφος 1β, του κανονισμού 1178/2011 δυνατότητας και, ως εκ τούτου, οι διατάξεις του παραρτήματος I του κανονισμού αυτού δεν τύγχαναν εφαρμογής στην Ιταλία πριν από τις 8 Απριλίου 2013.

38. Η σχέση εργασίας του G. Cafaro λύθηκε, όμως, στις 19 Σεπτεμβρίου 2012, βάσει της ειδοποίησης που έλαβε στις 19 Φεβρουαρίου 2012, και επομένως το παράρτημα I, σημείο FCL.065, του κανονισμού 1178/2011 δεν τυγχάνει εφαρμογής *ratione temporis* στην υπόθεση της κύριας δίκης.

39. Για λόγους πληρότητας, θα καταδείξω εν συνεχεία ότι, εν πάση περιπτώσει, ο κανονισμός 1178/2011 δεν τυγχάνει εφαρμογής ούτε *ratione materiae* στην υπόθεση της κύριας δίκης.

⁷ Βλ. απόφαση της 29ης Οκτωβρίου 2015, Nagy (C-583/14, EU:C:2015:737, σκέψη 21 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

⁸ Βλ., προσφάτως, αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2019 Mobit και Autolinee Toscane (C-350/17 και C-351/17, EU:C:2019:237, σκέψη 35), και της 11ης Απριλίου 2019, Repsol Butano και DISA Gas (C-473/17 και C-546/17, EU:C:2019:308, σκέψη 38).

2. Μη εφαρμογή *ratione materiae* του κανονισμού 1178/2011

40. Ο κανονισμός 1178/2011 είναι εκτελεστική πράξη του κανονισμού 216/2008, εκδοθείσα βάσει του άρθρου 7, παράγραφος 6, του τελευταίου κανονισμού. Ως εκ τούτου, το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1178/2011 δεν μπορεί να είναι ευρύτερο του καθ' ύλην πεδίου εφαρμογής της βασικής πράξης στην οποία βασίζεται⁹.

41. Επομένως, θα παραπέμψω στις διατάξεις του κανονισμού 216/2008 που καθορίζουν το καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του, προκειμένου να προσδιορίσω το πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 1178/2011.

42. Αφενός, και κατά τρόπο θετικό, σκοπός του κανονισμού 216/2008 είναι η εγκαθίδρυση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας και η διατήρηση σε αυτόν ομοιόμορφου επιπέδου ασφάλειας¹⁰. Επομένως, ο κανονισμός αυτός εφαρμόζεται στις δραστηριότητες της πολιτικής αεροπορίας. Το ίδιο συμπέρασμα επιβάλλεται όσον αφορά τον κανονισμό 1178/2011, ο οποίος καθορίζει τις τεχνικές απαιτήσεις και τις διοικητικές διαδικασίες για το ιπτάμενο προσωπικό πολιτικής αεροπορίας.

43. Αφετέρου, και κατά τρόπο αρνητικό, το άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008 προβλέπει σαφή εξαίρεση από την εφαρμογή του κανονισμού αυτού για το προσωπικό και τους φορείς που αναπτύσσουν στρατιωτικές, τελωνειακές, αστυνομικές ή παρόμοιες δραστηριότητες. Επομένως, η εξαίρεση αυτή ισχύει επίσης όσον αφορά τον κανονισμό 1178/2011.

44. Συναφώς, πρέπει να διευκρινίσω τον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβάνομαι την εξαίρεση αυτή. Συγκεκριμένα, ο G. Cafaro υποστηρίζει ότι, δεδομένου ότι η DQ είναι ιδιωτική εταιρία, που έχει συσταθεί σύμφωνα με τους κανόνες του αστικού δικαίου και ενεργεί ως εξουσιοδοτημένος φορέας εκμετάλλευσης στον τομέα των εμπορικών αερομεταφορών, δεν μπορεί να θεωρηθεί ότι εμπίπτει στην προβλεπόμενη στο άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008 εξαίρεση. Ως εκ τούτου, ο G. Cafaro διατείνεται ότι ο κανονισμός 1178/2011 πρέπει να εφαρμοστεί στην περίπτωση της DQ.

45. Ασφαλώς, δεδομένου ότι πρόκειται για εξαίρεση, το άρθρο 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008 πρέπει να τυχάνει στενής ερμηνείας. Εντούτοις, εκτιμώ ότι αυτό δεν σημαίνει ότι πρέπει να ληφθεί υπόψη η νομική μορφή του οικείου φορέα προκειμένου να κριθεί αν αυτός εμπίπτει στην ως άνω διάταξη.

46. Κατά πρώτον, εκτιμώ ότι, από τη γραμματική ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008, προκύπτει ότι η μορφή του φορέα δεν είναι κρίσιμη για τη διαπίστωση του αν αυτός εμπίπτει στην εξαίρεση, στο μέτρο που η διάταξη ουδεμία μνεία κάνει συναφώς. Συγκεκριμένα, η διάταξη αυτή αφορά προσωπικό και φορείς [που] αναπτύσσουν [...] στρατιωτικές, τελωνειακές ή αστυνομικές, ή παρόμοιες δραστηριότητες. Γίνεται μόνον παραπομπή στη δραστηριότητα που ασκούν το προσωπικό και οι φορείς. Επομένως, η εν λόγω διάταξη θεσπίζει λειτουργικό και όχι τυπικό κριτήριο προκειμένου να καθοριστεί αν το προσωπικό και οι φορείς που ασκούν τη δραστηριότητα εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 216/2008 και, κατ' επέκταση, του κανονισμού 1178/2011.

47. Κατά δεύτερον, εκτιμώ ότι η ερμηνεία του άρθρου 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008 την οποία πρότεινε ο G. Cafaro στις παρατηρήσεις του αντιβαίνει στην πρακτική αποτελεσματικότητα των κανονισμών 216/2008 και 1178/2011, καθόσον συνεπάγεται ότι η έκταση του πεδίου εφαρμογής των κανονισμών αυτών εξαρτάται από εθνικούς νομικούς χαρακτηρισμούς. Εάν ληφθεί υπόψη τέτοια ερμηνεία της διάταξης αυτής, εταιρία η οποία χαρακτηρίζεται ιδιωτική βάσει του εθνικού δικαίου θα

⁹ Βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 14ης Νοεμβρίου 1989, Ισπανία και Γαλλία κατά Επιτροπής (6/88 και 7/88, EU:C:1989:420), στην οποία το Δικαστήριο ακύρωσε τα εκτελεστικά μέτρα που εξέδωσε η Επιτροπή στο μέτρο που δεν ενέπιπταν στο πεδίο εφαρμογής του βασικού κανονισμού.

¹⁰ Άρθρο 2, παράγραφος 1, του κανονισμού 216/2008.

εμπίπτει πάντοτε στο πεδίο εφαρμογής των κανονισμών 216/2008 και 1178/2011. Εάν η εφαρμογή των διατάξεων των κανονισμών αυτών παρουσίαζε διαφορές αναλόγως των εθνικών νομοθεσιών, τούτο θα συνεπαγόταν, δεδομένης της ποικιλομορφίας τους, μεγάλη διαφοροποίηση των καθεστώτων ανάλογα με το κράτος μέλος και θα εμπόδιζε, επομένως, την επίτευξη του σκοπού των κανονισμών αυτών, ήτοι τη θέσπιση κοινών κανόνων στον τομέα της πολιτικής αεροπορίας.

48. Πάντως, από την απόφαση περί παραπομπής προκύπτει ότι η DQ παρέχει υπηρεσία «ιδιαίτερης φύσης», ήτοι «δραστηριότητα [...] κάλυψης των μυστικών υπηρεσιών», η οποία ασκείται με σκοπό την προστασία της εθνικής ασφάλειας¹¹. Επομένως, οι δραστηριότητες της DQ δεν εμπίπτουν στο καθ' ύλην πεδίο εφαρμογής του κανονισμού 216/2008, τούτο δε για δύο λόγους. Αφενός, κατά την άποψή μου, δραστηριότητα κάλυψης των μυστικών υπηρεσιών ασκούμενη σε σχέση με την προστασία της εθνικής ασφάλειας δεν εμπίπτει στην πολιτική αεροπορία. Αφετέρου και a fortiori, τέτοια ιδιαίτερη δραστηριότητα εμπίπτει στην εξαίρεση του άρθρου 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008, ως δραστηριότητα παρόμοια των στρατιωτικών, τελωνειακών ή αστυνομικών δραστηριοτήτων. Συναφώς, δεν ασκεί επιρροή το γεγονός ότι η DQ ασκεί τη δραστηριότητα αυτή ως ιδιωτική εταιρία.

49. Ως εκ τούτου, κατά την άποψή μου, ούτε ο κανονισμός 1178/2011, γενικώς, ούτε το παράρτημά του I, σημείο FCL.065, ειδικώς, τυγχάνουν εφαρμογής *ratione materiae* στην υπό κρίση περίπτωση, όπως δεν τυγχάνουν εφαρμογής σε αυτήν ούτε *ratione temporis*.

B. Επί του δεύτερου προδικαστικού ερωτήματος

50. Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν οι διατάξεις της οδηγίας 2000/78 και του άρθρου 21, παράγραφος 1, του Χάρτη έχουν την έννοια ότι αντιβαίνει σε αυτές εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη της κύριας δίκης η οποία προβλέπει την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας των χειριστών τους οποίους απασχολεί εταιρία εκμεταλλευόμενη αεροσκάφη για δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας του κράτους μέλους, όταν αυτοί συμπληρώνουν το 60ό έτος της ηλικίας τους.

51. Προκαταρκτικώς, προκειμένου να προσδιοριστούν με σαφήνεια τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης των οποίων η ερμηνεία ζητείται, πρέπει να διευκρινιστεί ότι, κατά την άποψή μου, δεν είναι αναγκαία η παραπομπή στις διατάξεις του Χάρτη προκειμένου να δοθεί απάντηση στο προδικαστικό ερώτημα. Συγκεκριμένα, ο Χάρτης θεσπίζει γενική αρχή απαγόρευσης των διακρίσεων λόγω ηλικίας, την οποία συγκεκριμενοποιούν οι διατάξεις της οδηγίας 2000/78 στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας¹². Επομένως, όταν του υποβάλλεται προδικαστικό ερώτημα με αντικείμενο την ερμηνεία της γενικής αρχής περί απαγορεύσεως των διακρίσεων λόγω ηλικίας, όπως κατοχυρώνεται στο άρθρο 21 του Χάρτη, καθώς και των διατάξεων της οδηγίας 2000/78, το Δικαστήριο εξετάζει το ερώτημα υπό το πρίσμα και μόνον της οδηγίας αυτής¹³.

52. Επομένως, η ανάλυσή μου θα επικεντρωθεί μόνον στην ερμηνεία των διατάξεων της οδηγίας 2000/78. Συναφώς, υπενθυμίζεται ότι, καίτοι το αιτούν δικαστήριο δεν προσδιορίζει τις κρίσιμες διατάξεις της οδηγίας 2000/78 στα προδικαστικά ερωτήματα, το Δικαστήριο μπορεί, κατά πάγια νομολογία, να συναγάγει από τα ερωτήματα που διατυπώνει το αιτούν δικαστήριο, και λαμβάνοντας υπόψη τα δεδομένα που αυτό εκθέτει, εκείνα τα στοιχεία του δικαίου της Ένωσης τα οποία είναι αναγκαία για το αιτούν δικαστήριο προκειμένου να μπορέσει να επιλύσει το νομικό ζήτημα του οποίου έχει επιληφθεί, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης¹⁴.

¹¹ Έστω και αν ορισμένες δραστηριότητες της DQ είναι, κατά τις παρατηρήσεις των μετεχόντων στη διαδικασία, ξένες προς τον σκοπό αυτό.

¹² Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Εξαιρουμένων των περιπτώσεων στις οποίες το Δικαστήριο πρέπει να εξετάσει ακριβώς τη συμβατότητα διάταξης του παράγωγου δικαίου προς τον Χάρτη ή να ερμηνεύσει τη διάταξη αυτή συμφώνως προς τον Χάρτη.

¹³ Απόφαση της 13ης Νοεμβρίου 2014, Vital Pérez (C-416/13, EU:C:2014:2371, σκέψη 25 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

¹⁴ Βλ. αποφάσεις της 9ης Ιουλίου 1969, Völk (5/69, EU:C:1969:35, σκέψη 2), της 17ης Ιουλίου 2008, ASM Brescia (C-347/06, EU:C:2008:416, σκέψη 25), και της 8ης Νοεμβρίου 2012, Gülbahce (C-268/11, EU:C:2012:695, σκέψη 32).

53. Η ερμηνεία της οδηγίας 2000/78 υπό το πρίσμα του σκεπτικού της αποφάσεως περί παραπομπής καθιστά εφικτό τον προσδιορισμό αρκετών διατάξεων κρίσιμων για την επίλυση της διαφοράς της κύριας δίκης, ήτοι του άρθρου 2, παράγραφος 5, του άρθρου 3, παράγραφος 4, του άρθρου 4, παράγραφος 1, και του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78.

54. Ως εκ τούτου, για να δοθεί απάντηση στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, θα αναλύσω διαδοχικά τα άρθρα αυτά.

55. Επιβάλλεται, καταρχάς, να εξακριβωθεί αν η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κανονιστική ρύθμιση εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2000/78. Εν συνεχεία θα εξετάσω αν η κανονιστική αυτή ρύθμιση εισάγει άνιση μεταχείριση λόγω ηλικίας και τέλος αν, ενδεχομένως, η άνιση αυτή μεταχείριση μπορεί να είναι δικαιολογημένη, ούτως ώστε να μη συνιστά διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας 2000/78¹⁵.

1. Εφαρμογή της οδηγίας 2000/78

56. Η Επιτροπή επισημαίνει ότι η περίπτωση της DQ θα μπορούσε να εμπίπτει στην εξαίρεση που προβλέπεται στο άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/78, κατά το οποίο τα κράτη μέλη μπορούν να προβλέψουν ότι η οδηγία αυτή δεν εφαρμόζεται στις ένοπλες δυνάμεις στον βαθμό που αφορά τις διαφορές μεταχείρισης λόγω ηλικίας.

57. Εκτιμώ, εντούτοις, ότι η προβλεπόμενη στη διάταξη αυτή εξαίρεση δεν είναι κρίσιμη εν προκειμένω, τούτο δε για τους ακόλουθους λόγους.

58. Καταρχάς, και κυρίως, η Ιταλική Κυβέρνηση επιβεβαίωσε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι, καίτοι η Ιταλική Δημοκρατία προέβλεψε στο εθνικό δίκαιο εξαίρεση από την εφαρμογή της οδηγίας 2000/78 όσον αφορά τις ένοπλες δυνάμεις στον βαθμό που αφορά τις διαφορές μεταχείρισης λόγω ηλικίας βάσει του άρθρου 3, παράγραφος 4 της οδηγίας αυτής, η εξαίρεση αυτή δεν εκτείνεται, εν πάση περιπτώσει, στην DQ.

59. Εν συνεχεία, δεδομένου ότι πρόκειται για εξαίρεση, το άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/78 πρέπει να τυγχάνει στενής ερμηνείας. Με άλλα λόγια, η εξαίρεση δεν μπορεί να εκτείνεται σε όλες τις εταιρίες οι οποίες, καίτοι ασκούν δραστηριότητες σχετικές με την εθνική ασφάλεια, δεν εντάσσονται, εντούτοις, στις ένοπλες δυνάμεις του κράτους μέλους. Ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή δεν έχει την έννοια ότι μπορεί να αφορά φορείς που δεν υπάγονται στις ένοπλες δυνάμεις, ακόμη και όταν αυτοί ασκούν δραστηριότητες παρόμοιες με εκείνες που ασκούν οι ένοπλες δυνάμεις.

60. Επιπλέον, από την ανάλυση που προτείνω, στο πλαίσιο της απάντησης στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα, όσον αφορά τις δραστηριότητες της DQ ως δραστηριότητες παρόμοιες των στρατιωτικών δραστηριοτήτων κατά την έννοια του κανονισμού 216/2008 δεν είναι δυνατόν να συναχθεί οποιοδήποτε συμπέρασμα όσον αφορά τη δυνατότητα ή μη εφαρμογής της προβλεπόμενης στο άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/78 εξαίρεσης.

61. Αφενός, από το ίδιο το γράμμα της προβλεπόμενης στη διάταξη αυτή εξαίρεσης προκύπτει ότι το πεδίο εφαρμογής της είναι πολύ πιο περιορισμένο από εκείνο της εξαίρεσης του άρθρου 1, παράγραφος 2, του κανονισμού 216/2008. Ενώ η πρώτη αφορά μόνον τις ένοπλες δυνάμεις, η εφαρμογή του κανονισμού 216/2008 αποκλείεται όσον αφορά τις στρατιωτικές, τελωνειακές και

¹⁵ Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 37), της 13ης Νοεμβρίου 2014, Vital Pérez (C-416/13, EU:C:2014:2371, σκέψη 27), καθώς και της 15ης Νοεμβρίου 2016, Salaberria Sorondo (C-258/15, EU:C:2016:873, σκέψεις 24, 30 και 31). Εξάλλου, αυτή η προσέγγιση τριών σταδίων χαρακτηρίζεται «παραδοσιακή» στη θεωρία, βλ., μεταξύ άλλων, Tobler, C., «EU Age Discrimination Law and Older and Younger Workers: Court of Justice of the EU Case law development», σε Numhauser-Henning, A., Rönmar, M. (επιμ.), *Age Discrimination and Labour Law, Comparative and Conceptual Perspectives in the EU and Beyond*, Wolters Kluwer, Alphen aan den Rijn, 2015.

αστυνομικές δραστηριότητες ή παρόμοιες δραστηριότητες. Αυτό επιβεβαιώνεται από την ερμηνεία της αιτιολογικής σκέψης 18 της οδηγίας 2000/78, από την οποία προκύπτει ότι αυτή προορίζεται να εφαρμοστεί στις αστυνομικές και σωφρονιστικές υπηρεσίες και στις υπηρεσίες εκτάκτων αναγκών. Εξάλλου, το Δικαστήριο δέχθηκε επανειλημμένως την εφαρμογή της οδηγίας 2000/78 στις αστυνομικές δυνάμεις¹⁶. Το στοιχείο αυτό αποδεικνύει, εν ανάγκη, ότι η προβλεπόμενη στο άρθρο 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/78 εξαίρεση πρέπει να ερμηνεύεται στενά.

62. Αφετέρου, υπογραμμίζεται ότι το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 2000/78 είναι ιδιαίτερα ευρύ, ώστε να περιλαμβάνει τον μεγαλύτερο δυνατό αριθμό διακρίσεων, υπό πολλές και διάφορες μορφές: εφαρμόζεται τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα, τόσο στο στάδιο της πρόσληψης όσο και σε εκείνο της λύσης της σύμβασης, καθώς και στις συνθήκες εργασίας και αμοιβής¹⁷. Επομένως, θα αντέβαινε τόσο στο πνεύμα όσο και στον σκοπό της οδηγίας 2000/78 η αποδοχή ευρείας εξαίρεσης από την εφαρμογή της.

63. Εν προκειμένω, τόσο από την απόφαση περί παραπομπής όσο και από τις παρατηρήσεις της Ιταλικής Κυβερνήσεως και της DQ στο πλαίσιο της έγγραφης διαδικασίας και κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι η DQ, καίτοι ασκεί δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας, δεν εντάσσεται στις ένοπλες δυνάμεις της Ιταλικής Δημοκρατίας. Αυτό είναι, άλλωστε, το κρίσιμο ζήτημα στην υπό κρίση υπόθεση, δηλαδή να εξακριβωθεί αν το ιδιαίτερο καθεστώς της DQ και η ιδιαίτερη φύση των δραστηριοτήτων της μπορούν να δικαιολογήσουν διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας.

64. Ως εκ τούτου, η DQ δεν εμπίπτει στην εξαίρεση του άρθρου 3, παράγραφος 4, της οδηγίας 2000/78 και, επομένως, η οδηγία αυτή τυγχάνει όντως εφαρμογής στην υπόθεση της κύριας δίκης.

2. Ο προσδιορισμός διάκρισης κατά την έννοια της οδηγίας 2000/78

65. Υπενθυμίζεται ότι, κατά το άρθρο 1 της οδηγίας 2000/78, σκοπός της είναι η θέσπιση γενικού πλαισίου για την καταπολέμηση των διακρίσεων, μεταξύ άλλων, λόγω ηλικίας στον τομέα της απασχόλησης και της εργασίας, προκειμένου να υλοποιηθεί η αρχή της ίσης μεταχείρισης στα κράτη μέλη. Το άρθρο 2 της οδηγίας 2000/78 ορίζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης ως την απουσία άμεσης ή έμμεσης διάκρισης, μεταξύ άλλων, λόγω ηλικίας. Ειδικότερα, το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της εν λόγω οδηγίας ορίζει ότι συντρέχει άμεση διάκριση όταν ένα πρόσωπο υφίσταται μεταχείριση λιγότερο ευνοϊκή από αυτήν την οποία υφίσταται, υπέστη ή θα υφίστατο σε ανάλογη κατάσταση ένα άλλο πρόσωπο λόγω, μεταξύ άλλων, της ηλικίας του.

66. Επομένως, προκειμένου να εξακριβωθεί αν η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης κανονιστική ρύθμιση συνιστά διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας 2000/78, είναι αναγκαίο, κατά πρώτον, να καθοριστεί αν αυτή συνεπάγεται άνιση μεταχείριση. Κατά δεύτερον, θα εξετάσω αν η διαφορετική μεταχείριση μπορεί να είναι δικαιολογημένη λαμβανομένων υπόψη των διατάξεων της οδηγίας 2000/78, όπως υποστηρίζουν η DQ, η Ιταλική και η Πολωνική Κυβέρνηση, οπότε δεν θα συνιστά διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας.

α) Η ύπαρξη άνισης μεταχείρισης

67. Κατά την άποψή μου, δεν χωρεί αμφιβολία για την ύπαρξη άνισης μεταχείρισης άμεσα σχετιζόμενης με την ηλικία και προκύπτουσας από την επίμαχη στην κύρια δίκη εθνική κανονιστική ρύθμιση, ζήτημα επί του οποίου δεν ερίζουν, άλλωστε, οι διάδικοι.

¹⁶ Αποφάσεις της 13ης Νοεμβρίου 2014, Vital Pérez (C-416/13, EU:C:2014:2371), και της 15ης Νοεμβρίου 2016, Salaberria Sorondo (C-258/15, EU:C:2016:873).

¹⁷ Άρθρο 3 της οδηγίας 2000/78. Επί της έκτασης του πεδίου εφαρμογής της οδηγίας 2000/78, βλ. Bailly, P., Lhernould, J.-P., «Discrimination en raison de l'âge: sources européennes et mise en œuvre en droit interne», *Revue de droit social*, 2012, σ. 223, και Tobler, C., *όπ.π.*

68. Συγκεκριμένα, ως αποτέλεσμα του DPCM, υπό ανάλογες συνθήκες, οι χειριστές της DQ ηλικίας άνω των 60 ετών τυγχάνουν δυσμενέστερης μεταχείρισης από τους νεαρότερους χειριστές της ίδιας εταιρίας, στο μέτρο που η σχέση εργασίας των πρώτων με την DQ λύεται αυτομάτως μόλις συμπληρώσουν το 60ό έτος της ηλικίας τους για τον λόγο αυτό και μόνον. Τέτοια κανονιστική ρύθμιση συνεπάγεται προφανώς άνιση μεταχείριση άμεσα σχετιζόμενη με την ηλικία κατά την έννοια των διατάξεων του άρθρου 1 σε συνδυασμό με το άρθρο 2, παράγραφος 2, στοιχείο α', της οδηγίας 2000/78¹⁸.

β) Οι δυνητικές παρεκκλίσεις

69. Η οδηγία 2000/78 προβλέπει τρεις παρεκκλίσεις¹⁹, κατ' εφαρμογήν των οποίων διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας δεν θεωρείται, παρ' όλα αυτά, διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας αυτής.

70. Δύο από τις παρεκκλίσεις αυτές, οι οποίες προβλέπονται στο άρθρο 2, παράγραφος 5, και στο άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, είναι κοινές για όλους τους λόγους διάκρισης και δεν αφορούν ειδικά τη διαφορετική μεταχείριση λόγω ηλικίας. Συγκεκριμένα, το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας προβλέπει ότι μέτρο που προβλέπει ο εθνικός νόμος και το οποίο είναι αναγκαίο για την ασφάλεια, την προάσπιση της τάξης και την πρόληψη ποινικών παραβάσεων, την προστασία της υγείας και των δικαιωμάτων και ελευθεριών άλλων δεν συνιστά διάκριση κατά την έννοια της εν λόγω οδηγίας. Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 ορίζει επίσης ότι διαφορετική μεταχείριση που βασίζεται, μεταξύ άλλων, στην ηλικία δεν συνιστά διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας όταν, λόγω της φύσης των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή του πλαισίου εντός του οποίου διεξάγονται αυτές, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση.

71. Εξάλλου, στο άρθρο 6, παράγραφος 1, η οδηγία 2000/78 προβλέπει ειδική παρέκκλιση για τις διακρίσεις λόγω ηλικίας²⁰, η οποία αφορά τα μέτρα που δικαιολογούνται αντικειμενικά και λογικά, στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου, από έναν θεμιτό στόχο, ιδίως δε από θεμιτούς στόχους της πολιτικής στον τομέα της απασχόλησης, της αγοράς εργασίας και της κατάρτισης.

72. Προτού εξετάσω το ενδεχόμενο να δικαιολογείται άνιση μεταχείριση όπως αυτή που αφορά τους χειριστές της DQ, θα επανέλθω στον τρόπο διατύπωσης των τριών αυτών παρεκκλίσεων, προκειμένου να προσδιοριστούν εκείνες που ενδεχομένως μπορούν να δικαιολογήσουν το επίμαχο στην κύρια δίκη μέτρο.

1) Ο τρόπος διατύπωσης των διάφορων παρεκκλίσεων ανάλογα με τον επιδιωκόμενο από το μέτρο σκοπό

73. Από τη νομολογία του Δικαστηρίου προκύπτει ότι έχει σημασία να εξακριβωθεί ο σκοπός που επιδιώκεται με το επίμαχο στην κύρια δίκη μέτρο, ώστε να προσδιοριστούν οι διατάξεις της οδηγίας με βάση τις οποίες θα πρέπει να εξεταστεί το μέτρο αυτό²¹. Με άλλα λόγια, η εφαρμογή των παρεκκλίσεων εξαρτάται από τον σκοπό που επιδιώκεται με το μέτρο που εισάγει την άνιση μεταχείριση.

18 Βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψεις 44 και 45).

19 Για τυπολογία των δυνητικών παρεκκλίσεων, βλ. Bribosia, E., Bombois, T., «Interdiction de la discrimination en fonction de l'âge: du principe, de ses exceptions, et de quelques hésitations...», *RTD Eur.*, 2011, σ. 41, καθώς και Tobler, C., *ό.π.π.*

20 Για τους λόγους ύπαρξης ειδικής παρέκκλισης για τις διακρίσεις λόγω ηλικίας, βλ. O'Cinneide, C., «Constitutional and Fundamental Rights Aspects of Age Discrimination», σε Numhauser-Henning, A., Rönning, M., *ό.π.π.*

21 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, Petersen (C-341/08, EU:C:2010:4, σκέψη 37).

74. Βάσει των στοιχείων που παρείχε το αιτούν δικαστήριο, οι διατάξεις του DPCM οι οποίες προβλέπουν το όριο ηλικίας των χειριστών της DQ θεσπίστηκαν με σκοπό να διασφαλιστεί κατάλληλο επίπεδο ασφάλειας των πτήσεων της DQ, προς το συμφέρον της εθνικής ασφάλειας. Επομένως, η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση έχει διττό σκοπό: την εγγύηση της ασφάλειας των πτήσεων και την προστασία της εθνικής ασφάλειας.

75. Ο σκοπός της εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων μπορεί να συνδεθεί με την προστασία της δημόσιας ασφάλειας κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 και μπορεί επίσης να συνιστά θεμιτό σκοπό κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, ικανό να δικαιολογήσει παρέκκλιση από την αρχή της ίσης μεταχείρισης²². Το ίδιο συμπέρασμα επιβάλλεται όσον αφορά την προστασία της εθνικής ασφάλειας, δεδομένου ότι τα μέτρα που προορίζονται να διασφαλίζουν την ορθή και επιτυχή διεξαγωγή των επιχειρήσεων των μυστικών υπηρεσιών του κράτους είναι αδιαμφισβήτητα μέτρα ικανά να εγγυηθούν τη δημόσια ασφάλεια. Επομένως, καταρχήν, επιτρέπεται επίκληση του άρθρου 2, παράγραφος 5, και του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 προκειμένου να δικαιολογηθεί η διαφορετική μεταχείριση των χειριστών της DQ που έχουν συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας τους²³.

76. Εντούτοις, όσον αφορά την προβλεπόμενη στο άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 παρέκκλιση, εκτιμώ ότι αυτή δεν είναι κρίσιμη εν προκειμένω, λαμβανομένων υπόψη των σκοπών που επιδιώκει η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση. Στη διάταξη αυτή απαριθμούνται οι σκοποί τους οποίους πρέπει να επιδιώκει το μέτρο προκειμένου να μπορεί να εφαρμοσθεί η παρέκκλιση. Καίτοι η απαρίθμηση αυτή δεν είναι εξαντλητική αλλά έχει απλώς ενδεικτική αξία²⁴, όπως υποδηλώνει η χρήση από τον νομοθέτη της Ένωσης του επιρρημάτος «ιδίως», αυτό δεν σημαίνει ότι, στο πλαίσιο της εν λόγω διάταξης, μπορεί να γίνει επίκληση κάθε είδους σκοπού. Το Δικαστήριο έχει αποφανθεί ότι οι σκοποί που μπορούν να θεωρηθούν θεμιτοί κατά την έννοια του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 είναι σκοποί που εμπίπτουν στην κοινωνική πολιτική²⁵. Απέκλεισε ιδίως, στην απόφαση Prigge κ.λπ.²⁶, ότι ο σκοπός της ασφάλειας των πτήσεων μπορεί να συνιστά θεμιτό σκοπό κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

77. Πάντως, εκτιμώ ότι δεν συντρέχει κανένας λόγος επανεξέτασης της ερμηνείας του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 από το Δικαστήριο. Αντιθέτως, εκτιμώ ότι η αναγνώριση σκοπών ξένων προς την κοινωνική πολιτική ως θεμιτών, κατά την έννοια της διάταξης αυτής, θα συνεπαγόταν αδικαιολόγητη επέκταση εξαίρεσης από την αρχή της ίσης μεταχείρισης πέραν των ορίων που καθορίζει ο νομοθέτης της Ένωσης.

78. Επομένως, η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση, καθόσον επιδιώκει σκοπό εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων, δεν μπορεί να δικαιολογηθεί βάσει του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, όπως προκύπτει ρητώς από την απόφαση Prigge κ.λπ.²⁷ Ομοίως, ο σκοπός της προστασίας της εθνικής ασφάλειας, δεδομένου ότι δεν εμπίπτει στην κοινωνική πολιτική, δεν μπορεί να συνιστά θεμιτό σκοπό κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

79. Ως εκ τούτου, εκτιμώ ότι η διαφορετική μεταχείριση που προκύπτει από την εθνική κανονιστική ρύθμιση μπορεί να δικαιολογηθεί μόνο βάσει του άρθρου 2, παράγραφος 5, και του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, υπό την επιφύλαξη, εντούτοις, συνδρομής των προϋποθέσεων εφαρμογής τους.

22 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψεις 58 και 69).

23 Συναφώς, επισημαίνεται ότι το πεδίο εφαρμογής των δύο διατάξεων μπορεί να συμπίπτει, με αποτέλεσμα να εφαρμόζονται ταυτοχρόνως. Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573). Εντούτοις, η εφαρμογή τους εξαρτάται από διαφορετικές προϋποθέσεις.

24 Απόφαση της 5ης Μαρτίου 2009, Age Concern England (C-388/07, EU:C:2009:128, σκέψη 43).

25 Απόφαση της 5ης Μαρτίου 2009, Age Concern England (C-388/07, EU:C:2009:128, σκέψη 46).

26 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 82).

27 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573).

2) Οι προϋποθέσεις εφαρμογής των παρεκκλίσεων

80. Θα εκθέσω καταρχάς τους λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 δεν έχει την έννοια ότι μπορεί να δικαιολογεί μέτρο όπως το επίμαχο της κύριας δίκης. Εν συνεχεία, θα καταδείξω ότι, όσον αφορά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής, θα μπορούσε στην υπό κρίση περίπτωση να γίνει δεκτή παρέκκλιση από την αρχή της ίσης μεταχείρισης.

ι) Επί του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78

81. Βάσει του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, μέτρο το οποίο, καίτοι εισάγει διαφορετική μεταχείριση άμεσα σχετιζόμενη με την ηλικία, είναι εντούτοις αναγκαίο, σε μια δημοκρατική κοινωνία, για την προστασία της δημόσιας ασφάλειας δεν θα συνιστά διάκριση κατά την έννοια της οδηγίας αυτής, υπό την προϋπόθεση ότι προβλέπεται από τον εθνικό νόμο²⁸.

82. Επισημαίνω ότι η απαίτηση να προβλέπεται το μέτρο από τον εθνικό νόμο αφορά ειδικά την προβλεπόμενη στο άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 παρέκκλιση. Ούτε το άρθρο 4, παράγραφος 1, ούτε το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής επιβάλλει τέτοια προϋπόθεση. Επομένως, με την πρόσθετη αυτή απαίτηση, ο νομοθέτης της Ένωσης θέλησε να εξαρτήσει την εφαρμογή του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 από προϋποθέσεις ακόμη πιο αυστηρές από τις προϋποθέσεις εφαρμογής των άλλων παρεκκλίσεων που προβλέπονται από την οδηγία αυτή²⁹. Επομένως, αντίθετα προς το άρθρο 4, παράγραφος 1, και το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας παραπέμπει σε συγκεκριμένο είδος νομικής πράξης³⁰, ήτοι στον εθνικό νόμο.

83. Επιπλέον, δεδομένου ότι πρόκειται για παρέκκλιση από την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, η διάταξη του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, περιλαμβανομένης της απαίτησης πρόβλεψης του μέτρου από τον εθνικό νόμο, πρέπει να ερμηνεύεται στενά. Απόκειται στον εθνικό νομοθέτη να θεσπίσει αυτό το είδος παρεκκλίσεων από την ίση μεταχείριση όσον αφορά τους όρους απασχόλησης και εργασίας, βάσει των προϋποθέσεων του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, και η επιλογή αυτή πρέπει να απορρέει από σαφή νομοθετική διάταξη.

84. Για τους λόγους αυτούς, εκτιμώ ότι η έννοια του όρου «εθνικός νόμος» κατά το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 πρέπει ερμηνεύεται στενά. Με άλλα λόγια, ο εθνικός νόμος κατά την έννοια της διάταξης αυτής, ως ρητή και ειδική προϋπόθεση του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, είναι νόμος υπό την τυπική του όρου έννοια³¹. Επομένως, εθνικός νόμος κατά την έννοια της διάταξης αυτής είναι νομοθετική πράξη, εκδοθείσα από νομοθετικό όργανο³².

28 Λιγοστές είναι οι αποφάσεις οι οποίες έχουν εκδοθεί όσον αφορά την έννοια του όρου «νόμος» κατά το άρθρο 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78. Συναφώς, πρέπει να επισημανθεί η απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573), έστω και αν δεν παρέχει ερμηνευτικά στοιχεία τα οποία καθιστούν εφικτό να καθοριστεί αν το επίμαχο μέτρο στην υπόθεση της κύριας δίκης είναι μέτρο το οποίο προβλέπεται από τον εθνικό νόμο. Στην απόφαση αυτή, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι μέτρο το οποίο θέσπισαν οι κοινωνικοί εταίροι μπορεί να πληροί την προϋπόθεση του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78, εφόσον οι εν λόγω κοινωνικοί εταίροι εξουσιοδοτήθηκαν από το κράτος μέλος, δυνάμει σαφών εξουσιοδοτικών διατάξεων, να θεσπίσουν μέτρα κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

29 Επ' αυτού, βλ. προτάσεις του γενικού εισαγγελέα P. Cruz Villalón στην υπόθεση Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:321, σημείο 51).

30 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 59).

31 Καίτοι το Δικαστήριο έκανε δεκτή κάποια εξαίρεση από την αρχή αυτή στην απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψεις 60 και 61), σε σχέση με συλλογικές συμβάσεις εργασίας εκδοθείσες από τους κοινωνικούς εταίρους, η εξαίρεση αυτή υπόκειται σε σαφείς προϋποθέσεις. Συγκεκριμένα, τα κράτη μέλη μπορούν να εξουσιοδοτήσουν τους κοινωνικούς εταίρους να θεσπίσουν μέτρα κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78 με εξουσιοδοτικές διατάξεις μόνον εάν αυτές οι εξουσιοδοτικές διατάξεις είναι αρκούντως σαφείς προκειμένου να διασφαλίζεται ότι τα εν λόγω μέτρα πληρούν τις απαιτήσεις που προβλέπονται στη διάταξη αυτή. Δεν εκτιμώ ότι η εξαίρεση αυτή, η οποία σχετίζεται με την πολύ ιδιαίτερη θέση των κοινωνικών εταίρων που ασκούν το δικαίωμά τους να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές συμβάσεις, θα πρέπει να θεωρηθεί ότι επιτρέπει, εν πάση περιπτώσει, να παραβλέπεται η απαίτηση της πρόβλεψης του μέτρου από τον εθνικό νόμο, καθόσον τούτο θα συνιστούσε υπέρμετρη επέκταση του πεδίου εφαρμογής παρέκκλισης από την αρχή της ίσης μεταχείρισης, την οποία ο νομοθέτης της Ένωσης όρισε, εντούτοις, ως ιδιαίτερα στενή.

32 Βλ., κατ' αναλογία, επί του ορισμού αυτού, προτάσεις του γενικού εισαγγελέα N. Jääskinen στην υπόθεση Κοινοβούλιο κατά Επιτροπής (C-286/14, EU:C:2015:645, σημείο 1).

85. Καίτοι οι μετέχοντες στη διαδικασία ερίζουν ως προς την ακριβή φύση του DPCM και ο καθορισμός της φύσης της απόκειται στο εθνικό δικαστήριο, εντούτοις, από τις παρατηρήσεις των μετεχόντων στη διαδικασία κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προκύπτει ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση δεν συνιστά, εν πάση περιπτώσει, νόμο υπό την τυπική του όρου έννοια, καθόσον δεν εκδίδεται από νομοθετικό όργανο, γεγονός το οποίο απόκειται εντούτοις στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

86. Επομένως, κατά την άποψή μου, η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση δεν μπορεί να θεωρηθεί μέτρο το οποίο προβλέπεται από τον εθνικό νόμο κατά την έννοια του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας 2000/78.

87. Ως εκ τούτου, η διάταξη αυτή δεν μπορεί να αποτελέσει τη βάση για να δικαιολογηθεί η άνιση μεταχείριση που απορρέει από την επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση.

ii) Επί του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78

88. Κατά το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78, διαφορετική μεταχείριση η οποία στηρίζεται στην ηλικία δεν αποτελεί διάκριση στην περίπτωση που, λόγω της φύσεως των συγκεκριμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων ή των συνθηκών υπό τις οποίες διεξάγονται, ένα τέτοιο χαρακτηριστικό αποτελεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση, εφόσον ο σκοπός είναι θεμιτός και η προϋπόθεση συνάδει με την αρχή της αναλογικότητας.

89. Η νομολογία που αφορά την ερμηνεία της διάταξης αυτής έχει πλέον παγιωθεί³³: πρέπει να πληρούνται αρκετές προϋποθέσεις προκειμένου η διαφορετική μεταχείριση να μη συνιστά διάκριση κατά την έννοια της διάταξης αυτής.

90. Πρώτον, η διαφορετική μεταχείριση πρέπει να στηρίζεται μεταξύ άλλων σε χαρακτηριστικό συνδεδεμένο με την ηλικία και το χαρακτηριστικό αυτό πρέπει να συνιστά «ουσιαστική και καθοριστική» προϋπόθεση. Το Δικαστήριο έχει διευκρινίσει ότι «ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση δεν πρέπει να συνιστά ο λόγος επί του οποίου βασίζεται η διαφορετική μεταχείριση, αλλά χαρακτηριστικό συναρτώμενο με τον λόγο αυτόν»³⁴. Δεύτερον, ο επιδιωκόμενος σκοπός πρέπει να είναι θεμιτός. Τρίτον, η απαίτηση πρέπει να είναι σύμφωνη προς την αρχή της αναλογικότητας.

91. Όσον αφορά τη δεύτερη προϋπόθεση, εξέθεσα ήδη στο σημείο 75 των παρουσών προτάσεων ότι οι επιδιωκόμενοι με την επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση σκοποί, ήτοι η εγγύηση της ασφάλειας των πτήσεων και η προστασία της εθνικής ασφάλειας, μπορούσαν να θεωρηθούν θεμιτοί σκοποί κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78. Επομένως, πρέπει να εξεταστούν μόνον η πρώτη και η τελευταία από τις προϋποθέσεις αυτές.

92. Καταρχάς, πρέπει να εξακριβωθεί, αφενός, αν η διαφορετική μεταχείριση μεταξύ των χειριστών της DQ που δεν έχουν συμπληρώσει το 60ό έτος της ηλικίας τους και εκείνων που το έχουν συμπληρώσει στηρίζεται σε χαρακτηριστικό συνδεδεμένο με την ηλικία και, αφετέρου, αν το χαρακτηριστικό αυτό μπορεί να θεωρηθεί ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση. Συναφώς, εκτιμώ ότι η απόφαση Prigge κ.λπ.³⁵ παρέχει χρήσιμα στοιχεία³⁶.

³³ Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 12ης Ιανουαρίου 2010, Wolf (C-229/08, EU:C:2010:3), της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573), της 13ης Νοεμβρίου 2014, Vital Pérez (C-416/13, EU:C:2014:2371), της 15ης Νοεμβρίου 2016, Salaberria Sorondo (C-258/15, EU:C:2016:873), καθώς και της 14ης Μαρτίου 2017, Bougnaoui και ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204), η οποία αφορά διαφορετική μεταχείριση λόγω θρησκείας. Βλ., επίσης, προτάσεις της γενικής εισαγγελέα E. Sharpston στην υπόθεση Bougnaoui και ADDH (C-188/15, EU:C:2016:553, σημεία 90 επ.).

³⁴ Προσφάτως, απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, Bougnaoui και ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204, σκέψη 37 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

³⁵ Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573).

³⁶ Και τούτο παρά το γεγονός ότι η απόφαση αυτή δεν αφορούσε χειριστές που ασκούσαν δραστηριότητες σχετικές με την εθνική ασφάλεια, αλλά χειριστές που εκτελούσαν πτήσεις εμπορικής φύσης.

93. Στην απόφαση εκείνη, το Δικαστήριο έκρινε ότι είναι σημαντικό να βρίσκονται οι πιλότοι αερογραμμών σε καλή φυσική κατάσταση, καθόσον, στο πλαίσιο του συγκεκριμένου επαγγέλματος, τυχόν αδυναμίες σχετιζόμενες με τη φυσική κατάσταση ενδέχεται να έχουν σοβαρές επιπτώσεις. Επιπροσθέτως, οι σωματικές ικανότητες μειώνονται με την πάροδο της ηλικίας. Συνεπώς, μπορεί να θεωρηθεί ότι η καλή φυσική κατάσταση συνιστά ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση για την άσκηση του επαγγέλματος του πιλότου αερογραμμών και ότι η ύπαρξη των ικανοτήτων αυτών συνδέεται με την ηλικία³⁷.

94. Κατά την άποψή μου, το ίδιο συμπέρασμα πρέπει να ισχύει για τους χειριστές αεροσκαφών οι οποίοι εκτελούν αποστολές σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας. Ο ιδιαίτερος χαρακτήρας των αποστολών των χειριστών της DQ δεν ασκεί επιρροή ως προς τη διαπίστωση της μείωσης των ικανοτήτων με την πάροδο της ηλικίας ούτε ως προς τη σοβαρότητα των επιπτώσεων που ενδέχεται να έχουν τυχόν αναπηρίες στο πλαίσιο του συγκεκριμένου επαγγέλματος³⁸.

95. Επομένως, η διαφορετική μεταχείριση που εισάγει η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση πρέπει να θεωρηθεί ότι στηρίζεται στην ηλικία ως χαρακτηριστικό το οποίο συνιστά ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση κατά την έννοια του άρθρου 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78.

96. Εν συνεχεία, όσον αφορά την απαίτηση αναλογικότητας, στην αιτιολογική σκέψη 23 της οδηγίας 2000/78 επισημαίνεται, βεβαίως, ότι διαφορετική μεταχείριση μπορεί να δικαιολογείται μόνο σε «πολύ περιορισμένες περιπτώσεις», όταν ένα γνώρισμα που συνδέεται, μεταξύ άλλων, με την ηλικία συνιστά ουσιαστική και καθοριστική επαγγελματική προϋπόθεση³⁹. Εξάλλου, αυτή η αιτιολογική σκέψη απηχεί την αρχή κατά την οποία, ως παρέκκλιση από την αρχή της απαγόρευσης των διακρίσεων, το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78 πρέπει να ερμηνεύεται στενά⁴⁰. Επιπλέον, στις αποφάσεις Petersen και Prigge κ.λπ., οι οποίες αφορούσαν αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας λόγω ηλικίας προτού το ενδιαφερόμενο πρόσωπο συμπληρώσει τη γενικώς προβλεπόμενη στο εθνικό δίκαιο⁴¹ ηλικία συνταξιοδότησης, το Δικαστήριο έκρινε ότι το μέτρο δεν πληρούσε την απαίτηση περί αναλογικότητας⁴².

97. Εντούτοις, δεν θεωρώ ότι, υπό τις επίμαχες στην κύρια δίκη περιστάσεις, υφίσταται πρόδηλη δυσαναλογία μεταξύ του ορίου ηλικίας που αφορά τους χειριστές της DQ και των επιπτώσεών του. Θα εκθέσω, εν συνεχεία, αφενός, τους λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι η λύση που προκρίθηκε στις αποφάσεις Petersen⁴³ και Prigge κ.λπ.⁴⁴ σχετικά με την αναλογικότητα του μέτρου δεν μπορεί να μεταφερθεί στην υπό κρίση υπόθεση. Αφετέρου, θα εκθέσω τους λόγους για τους οποίους εκτιμώ ότι εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία καθορίζει στα 60 έτη το μέγιστο όριο ηλικίας για την άσκηση των καθηκόντων χειριστή στην εταιρία DQ, μπορεί να κριθεί αναλογική, κάτι το οποίο απόκειται στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

37 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 67). Πρβλ., επίσης, Maliszewska-Nienartowicz, J., «Orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości dotyczące wyjątku od zakazu dyskryminacji ze względu na istotny i determinujący wymóg zawodowy», *Europejski Przegląd Sądowy*, 2018, αριθ. 8, σ. 32.

38 Τουναντίον, θα έλεγα ότι η ιδιαιτερότητα των συνθηκών άσκησης των αποστολών της DQ ενισχύει την αναγκαιότητα να βρίσκονται οι χειριστές σε καλή φυσική κατάσταση.

39 Βλ., επίσης, αποφάσεις της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 71), και της 14ης Μαρτίου 2017, Bougnaoui και ADDH (C-188/15, EU:C:2017:204, σκέψη 38).

40 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 72).

41 Και στο διεθνές δίκαιο στην περίπτωση της απόφασης της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 75).

42 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011, Prigge κ.λπ. (C-447/09, EU:C:2011:573). Βλ. επίσης, κατ' αναλογίαν, απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, Petersen (C-341/08, EU:C:2010:4), στην οποία το Δικαστήριο διαπίστωσε τον δυσανάλογο χαρακτήρα αυτόματης λύσης της σχέσης εργασίας, πλην όμως στη βάση του άρθρου 2, παράγραφος 5, της οδηγίας. Επ' αυτού, βλ. Schiek, D., «Proportionality in Age Discrimination Cases: Towards a Model Suitable for Socially Embedded Rights», σε Numhauser-Henning, A., Rönnmar, M., *όπ.π.*

43 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010 (C-341/08, EU:C:2010:4).

44 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573).

98. Όσον αφορά τη λύση που προκρίθηκε στις αποφάσεις Petersen⁴⁵ και Prigge κ.λπ.⁴⁶, ήτοι τον χαρακτηρισμό ως δυσανάλογου του μέτρου που επέβαλε την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας πέραν ορισμένης ηλικίας, εκτιμώ ότι οφείλεται πρωτίστως στην έλλειψη συνοχής του μέτρου. Συγκεκριμένα, στην απόφαση Prigge κ.λπ.⁴⁷, το Δικαστήριο έκρινε ότι ο καθορισμός «στα 60 έτη το[υ] ηλικιακ[ού] ορίο[υ] πέραν του οποίου [...] επαγγελματίες πιλότοι [...] τεκμαίρεται ότι δεν βρίσκονται σε τέτοια φυσική κατάσταση, προκειμένου να ασκήσουν το επάγγελμά τους, *μολονότι το εθνικό και το διεθνές κανονιστικό πλαίσιο επιτρέπουν την άσκηση του συγκεκριμένου επαγγέλματος*, υπό ορισμένους όρους, μέχρι την ηλικία των 65 ετών» συνιστά δυσανάλογη απαίτηση. Ομοίως, στην απόφαση Petersen⁴⁸, το Δικαστήριο επισημαίνει ότι «το μέτρο αυτό δεν εμφανίζει συνοχή, λόγω της ύπαρξης [...] εξαίρεσης» και ότι, στην περίπτωση αυτή, «το όριο ηλικίας που επιβάλλεται [...] δεν είναι αναγκαίο για την προστασία της υγείας». Με άλλα λόγια, στις δύο αυτές αποφάσεις, οι επίμαχες κανονιστικές ρυθμίσεις κρίθηκαν δυσανάλογες διότι δεν επιδίωκαν πράγματι την επίτευξη του επίμαχου σκοπού με συνοχή και συστηματικότητα⁴⁹, στο μέτρο που το ίδιο επάγγελμα μπορούσε να συνεχίσει να ασκείται σε άλλους φορείς πέραν του μέγιστου ορίου ηλικίας που καθοριζόταν στις κανονιστικές αυτές ρυθμίσεις.

99. Εν προκειμένω, κατά την άποψή μου, η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση δεν στερείται συνοχής και, συνεπώς, συμβάλλει στην επίτευξη των σκοπών διασφάλισης της ασφάλειας των πτήσεων και προστασίας της εθνικής ασφάλειας με συνοχή και συστηματικότητα. Αφενός, εν αντιθέσει προς ό,τι ισχύει στον τομέα των εμπορικών αερομεταφορών, δεν υπάρχουν κανόνες αναφοράς στο εθνικό δίκαιο, γεγονός το οποίο απόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει, ή στο διεθνές δίκαιο, εξ όσων γνωρίζω, οι οποίοι θα κλόνιζαν τη συνοχή της απόφασης περί καθορισμού, στα 60 έτη, της μέγιστης ηλικίας των χειριστών που ασκούν στην DQ δραστηριότητες σχετικές με την εθνική ασφάλεια. Δεν προκύπτει επίσης από την απόφαση περί παραπομπής ότι υπάρχουν εξαιρέσεις στον επίμαχο κανόνα ικανές να θέσουν υπό αμφισβήτηση τη συνοχή του, γεγονός το οποίο απόκειται, εντούτοις, στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

100. Επομένως, εκτιμώ ότι η λύση που προέκρινε το Δικαστήριο στις αποφάσεις Petersen⁵⁰ και Prigge κ.λπ.⁵¹ δεν μπορεί να ισχύσει άνευ ετέρου ως προς την επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση.

101. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί αν η εν λόγω κανονιστική ρύθμιση είναι αναλογική. Προς τούτο, πρέπει να εξεταστεί αν το επίμαχο ανώτατο όριο ηλικίας είναι πρόσφορο για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού και δεν βαίνει πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξή του⁵².

102. Συναφώς, επιβάλλεται η διευκρίνιση ότι απόκειται εν τέλει στον εθνικό δικαστή, ο οποίος είναι και ο μόνος αρμόδιος για την εκτίμηση των πραγματικών περιστατικών και την ερμηνεία της εθνικής νομοθεσίας, να κρίνει εάν και κατά πόσον η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση συνάδει προς τις απαιτήσεις αυτές. Εντούτοις, το Δικαστήριο, προκειμένου να δώσει χρήσιμη απάντηση στον εθνικό δικαστή, είναι αρμόδιο να του παράσχει, στηριζόμενο στη δικογραφία της κύριας δίκης καθώς και στις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις που υποβλήθηκαν στο Δικαστήριο, στοιχεία βάσει των οποίων θα μπορέσει να αποφανθεί επί της συγκεκριμένης διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί⁵³. Υπό το πρίσμα αυτό θα εξετάσω στη συνέχεια το ζήτημα της αναλογικότητας.

45 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010 (C-341/08, EU:C:2010:4).

46 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573).

47 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573, σκέψη 75). Η υπογράμμιση δική μου.

48 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010 (C-341/08, EU:C:2010:4, σκέψη 62).

49 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, Petersen (C-341/08, EU:C:2010:4, σκέψη 53). Επί του κριτηρίου της συνοχής, βλ. Bailly, P., Lhernoud, J.-P., ό.π. Βλ., επίσης, Domańska, M. «Zakaz dyskryminacji ze względu na wiek w orzecznictwie TS», *Europejski Przegląd Sądowy*, 2011, αριθ. 4, σ. 36.

50 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010 (C-341/08, EU:C:2010:4).

51 Απόφαση της 13ης Σεπτεμβρίου 2011 (C-447/09, EU:C:2011:573).

52 Απόφαση της 12ης Ιανουαρίου 2010, Wolf (C-229/08, EU:C:2010:3, σκέψη 42). Επί του κριτηρίου αναλογικότητας, βλ. επίσης, Schiek, D., ό.π.

53 Απόφαση της 14ης Μαρτίου 2017, G4S Secure Solutions (C-157/15, EU:C:2017:203, σκέψη 36).

103. Φρονώ ότι η αναγνώριση του πρόσφορου χαρακτήρα της επίμαχης κανονιστικής ρύθμισης δεν τίθεται υπό αμφισβήτηση. Όπως επισήμανα, δεδομένου ότι η φυσική κατάσταση των χειριστών φθίνει με την πάροδο της ηλικίας, ο καθορισμός μέγιστης ηλικίας πέραν της οποίας οι χειριστές της DQ δεν μπορούν πλέον να ασκούν τη δραστηριότητά τους αποτελεί πρόσφορο μέτρο για την επίτευξη των σκοπών της εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων και της προστασίας της εθνικής ασφάλειας.

104. Το ερώτημα είναι πιο λεπτό όσον αφορά το αν το εν λόγω μέτρο βαίνει πέραν αυτού που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των δύο προαναφερθέντων σκοπών. Οι διάδικοι ερίζουν συναφώς, ο δε G. Cafaro εκτιμά ότι ο απλός περιορισμός των όρων εκτέλεσης των αποστολών του θα μπορούσε να επιτύχει τους σκοπούς που επιδιώκει η επίμαχη κανονιστική ρύθμιση, με αποτέλεσμα να είναι δυσανάλογο μέτρο η αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας του. Ο G. Cafaro προτείνει, μεταξύ άλλων, ως δυνατότητα τη σύσταση πληρώματος από δύο χειριστές, εκ των οποίων μόνον ένας θα επιτρέπεται να είναι ηλικίας άνω των 60 ετών.

105. Εντούτοις, εκτιμώ ότι ένα λιγότερο περιοριστικό μέτρο δεν θα καθιστούσε εφικτή την επίτευξη των σκοπών της εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων και της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας με τον ίδιο τρόπο όπως η αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας.

106. Η DQ απασχολεί πολύ περιορισμένο αριθμό χειριστών και διαθέτει ακόμη πιο περιορισμένο αριθμό αεροσκαφών. Η DQ και η Ιταλική Κυβέρνηση τόνισαν τις ιδιαίτερες συνθήκες άσκησης των αποστολών της DQ, οι οποίες δεν είναι συγκρίσιμες με τις πτητικές λειτουργίες της πολιτικής αεροπορίας. Υπό τις συνθήκες αυτές, των οποίων την ορθότητα θα πρέπει εντούτοις να εξακριβώσει το αιτούν δικαστήριο, η επιβολή στην DQ της υποχρέωσης να συνεχίσει να απασχολεί χειριστές ηλικίας άνω των 60 ετών οι οποίοι θα εκτελούν αποστολές συνοδευόμενοι από χειριστή ηλικίας κάτω των 60 ετών θα σήμαινε όχι μόνον ότι η DQ θα υφίστατο περιορισμούς στην εκτέλεση των αποστολών της λόγω της επιβεβλημένης σύνθεσης των πληρωμάτων, αλλά και ότι η εκτέλεση των αποστολών αυτών θα μπορούσε να καταστεί δυσχερέστερη. Επομένως, θα διακυβεύονταν τόσο ο σκοπός της εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων όσο και εκείνος της προστασίας της εθνικής ασφάλειας.

107. Επιπλέον, το γεγονός ότι το μέτρο συνεπάγεται την αυτόματη λύση της σύμβασης εργασίας χειριστή της DQ επειδή αυτός συμπλήρωσε το 60ό έτος της ηλικίας του δεν σημαίνει ότι το μέτρο βαίνει πέραν του αναγκαίου για την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών⁵⁴. Από τις παρατηρήσεις των διαδίκων κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση προέκυψε ότι η διάρθρωση της DQ καθιστούσε αδύνατη την επανένταξη του G. Cafaro σε θέση άλλη πλην εκείνης του χειριστή εντός της εταιρίας αυτής, στοιχείο το οποίο απόκειται, πάντως, στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

108. Στο μέτρο που λιγότερο περιοριστικές κανονιστικές ρυθμίσεις δεν θα καθιστούσαν εφικτή την επίτευξη των επιδιωκόμενων σκοπών, εκτιμώ ότι η επίμαχη στην κύρια δίκη κανονιστική ρύθμιση δεν βαίνει πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη των σκοπών της εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων και της προστασίας της εθνικής ασφάλειας.

109. Ως εκ τούτου, εθνική κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία ορίζει στα 60 έτη το ανώτατο όριο ηλικίας για την άσκηση των καθηκόντων χειριστή αεροσκάφους σε εταιρία ασκούσα δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας, μπορεί να θεωρηθεί, αφενός, πρόσφορη για την επίτευξη του σκοπού εγγύησης της ασφάλειας των πτήσεων και της προστασίας της εθνικής ασφάλειας και, αφετέρου, μη βαίνουσα πέραν του αναγκαίου μέτρου για την επίτευξη του σκοπού αυτού λόγω, μεταξύ άλλων, των περιορισμένων πόρων της εταιρίας, στοιχείο το οποίο απόκειται, πάντως, στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.

⁵⁴ Βλ. απόφαση της 5ης Ιουλίου 2017, Fries (C-190/16, EU:C:2017:513, σκέψη 66), με την οποία το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός ότι η ύπαρξη ορίου ηλικίας δεν συνεπάγεται αυτόματη λύση της σύμβασης εργασίας μισθωτού επειδή αυτός συμπλήρωσε το εν λόγω όριο συνιστά ένδειξη του αναλογικού χαρακτήρα του μέτρου.

V. Πρόταση

110. Λαμβανομένων υπόψη των προεκτεθέντων, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει στα προδικαστικά ερωτήματα που υπέβαλε το Corte suprema di cassazione (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, Ιταλία) ως εξής:

- 1) Ο κανονισμός (ΕΕ) 1178/2011 της Επιτροπής, της 3ης Νοεμβρίου 2011, για τον καθορισμό τεχνικών απαιτήσεων και διοικητικών διαδικασιών όσον αφορά το ιπτάμενο προσωπικό πολιτικής αεροπορίας δυνάμει του κανονισμού (ΕΚ) αριθ. 216/2008 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 290/2012 της Επιτροπής, της 30ής Μαρτίου 2012, δεν τυγχάνει εφαρμογής στην περίπτωση της κύριας δίκης.
- 2) Το άρθρο 4, παράγραφος 1, της οδηγίας 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου, της 27ης Νοεμβρίου 2000, για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, έχει την έννοια ότι δεν αντιβαίνει σε αυτό κανονιστική ρύθμιση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης, η οποία προβλέπει την αυτόματη λύση της σχέσης εργασίας των χειριστών αεροσκαφών τους οποίους απασχολεί εταιρία εκμεταλλεύομενη αεροσκάφη που χρησιμοποιούνται για δραστηριότητες σχετικές με την προστασία της εθνικής ασφάλειας του κράτους μέλους μόλις αυτοί συμπληρώσουν το 60ό έτος της ηλικίας τους, όταν, λόγω των περιορισμένων πόρων της εταιρίας, λιγότερο περιοριστικά μέτρα δεν θα καθιστούσαν εφικτή την επίτευξη των επιδιωκόμενων από τη συγκεκριμένη κανονιστική ρύθμιση σκοπών, στοιχείο το οποίο απόκειται, πάντως, στο αιτούν δικαστήριο να εξακριβώσει.